

UOT 66; 316.37

HEYDƏR ƏLİYEV DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCANIN KİMYA SƏNAYESİNDƏ YENİLİK VƏ TƏRƏQQİ

^{1,4}Adil Davud oğlu Aslanov, ^{1,2,4}Məhiyəddin Sadiq oğlu Mehdiyev,
^{1,3,4}Pərvanə Siyahpər qızı Səfərova
¹kimya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
adil.aslanov@mdu.edu.az
²mahyaddin.mehdiyev@mdu.edu.az
³pervana.safarova@mdu.edu.az
⁴Mingəçevir Dövlət Universiteti

Xülasə: Məqalənin əsas məqsədi Heydər Əliyevin dövründə Azərbaycanın kimya sənayesində yaşanan tərəqqi, yeniliklər və inkişafın ətraflı şəkildə təsvir edilməsi və oxuculara dövrün iqtisadi və sənaye sahəsindəki başarılarını izləməyə kömək etməkdir. Məqalədə Heydər Əliyevin liderliyi altında neft və energetika sektoru ilə yanaşı kimya sənayesində atılan addımların əhəmiyyəti, dövrün iqtisadi inkişafında kimya sahəsinin indiki və sonrakı əhəmiyyəti, beynəlxalq əməkdaşlığın rolu və növbəti addımların atılması ilə bağlı məsələlər nəzərdən keçirilmişdir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, neft strategiyası, kimya sənayesi, istehsal sahələri, iqtisadi siyasət, tərəqqi, innovativ texnologiyalara yatırım, beynəlxalq əməkdaşlıq

“İqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir.”

(Heydər Əliyev)

Xülasə: Məqalənin əsas məqsədi Heydər Əliyev dövründə Azərbaycan kimya sənayesinin tərəqqisini, innovasiyalarını və inkişafını ətraflı izah etmək və oxuculara o dövrün iqtisadi və sənaye nailiyyətlərini izləməyə kömək etməkdir. Məqalədə Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə kimya sənayesində, o cümlədən neft-qaz sektorunda atılan addımların əhəmiyyəti, dövrün iqtisadi inkişafında kimya sənayesinin bugünkü və gələcək əhəmiyyəti, Ümummilli Liderin rolu açıqlanır. beynəlxalq əməkdaşlıq və növbəti addımlar.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, neft strategiyası, kimya sənayesi, istehsal sektorları, iqtisadi siyasət, tərəqqi, innovativ texnologiyalara investisiya, beynəlxalq əməkdaşlıq

Giriş

Heydər Əliyevin Azərbaycan respublikasına rəhbərliyi 1969-1982-ci illəri və 1993-cü və ömrünün sonuna qədərki dövrü əhatə edir. Birinci dövrdə Azərbaycan SSRİ-nin tərkibində müttəfiq respublika kimi mövcud idisə, ikinci dövr Azərbaycanın müstəqil bir dövlət kimi yaşadığı bir dövr idi. Hər iki dövr üçün respublikanın inkişaf dinamikasını nəzərdən keçirdikdə ikinci dövrün strateji baxımdan daha mühüm bir dövr olduğunu qeyd etmək lazımdır. Onun mühümlüyü ondan ibarətdir ki, bu dövrdə respublikanın inkişaf tarixinə qızıl hərflərlə yazılmış bir müqaviləyə – “Əsrin Müqaviləsi”nə – neft kontraktlarına imza atılmışdır. Ən aparıcı dövlətlərin neft şirkətləri ilə bağlanmış bu müqavilələr Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmlənməsinə və sənayesinin bütün sahələrində onun dinamik inkişafına səbəb olacaqdır.

Heydər Əliyevin liderliyi və neft strategiyası Azərbaycanın neft sənayesinin inkişafını və ölkənin iqtisadi diversifikasiyasını təmin etməkdə çox vacib rol oynamışdır. Bu strategiya sayəsində Azərbaycan neft sektorunda böyük nailiyyətlər əldə etmiş və iqtisadiyyatın digər sahələrinin də, o cümlədən kimya sənayesinin inkişafına imkan yaratmışdır.

Bu məqalədə Heydər Əliyev dövründə Azərbaycanın kimya sənayesində yaşanan yenilik və tərəqqi ilə bağlı bəzi məsələlər və perspektivlər müzakirə olunur.

Kimya sənayesi, Azərbaycanın iqtisadiyyatında sürətlə inkişaf edən əsas sahələrdən biridir. Heydər Əliyevin iqtisadi və sənaye siyasətinin əsas göstəriciləri arasında neft və energetika sektorundan sonra kimya sahəsindəki inkişaf da yüksək önəm daşıyır. Kimya sənayesi, inkişaf etməkdə olan sənaye sahələri arasında ən əhəmiyyətli sahələrdən biri olmuşdur.

Heydər Əliyevin liderliyi altında kimya sənayesi, milliləşmənin aparılması ilə güclənmiş və inkişaf etdirilmişdir. Kimya sənayesinə texniki tərəqqi, innovativ texnologiyalara yatırım və beynəlxalq əməkdaşlıq ilə dəstək verilmiş və inkişaf üçün uyğun şərait yaradılmışdır.

Heydər Əliyev dövründə Azərbaycanın sənaye inkişafı

Neft, Heydər Əliyev dövründə Azərbaycanın iqtisadiyyatında ən əhəmiyyətli sektorlardan biri olmuşdur. Neft hasilatı, ölkənin ən çox gəlir əldə etdiyi sahələrdən biri olaraq öz əhəmiyyətini sübut etmişdir. Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında, neft sektorunun sürətli inkişafı təmin edilmiş və bu sektorun stabil bir təməl kimi iqtisadiyyata təsiri artmışdır. Neft hasilatının artırılması və enerji tədarükündə təhlükəsizliyin təmin edilməsi, Heydər Əliyevin dövründə neftin iqtisadiyyatdakı payının artmasında əsaslı rol oynamışdır.

Heydər Əliyevin dövründə, kimya sənayesi milliləşmə prosesinə uyğun şəkildə inkişaf etdirilmiş və ölkənin strateji sənaye sahələrindən biri halına gətirilmişdir. Kimya sahəsi, özünü möhkəm bir sənaye sahəsi kimi müstəqil şəkildə inkişaf etdirməsi və milli mülkiyyət altında olması sayəsində, ölkənin iqtisadi inkişafına güclü bir dəstək təmin etmişdir.

Heydər Əliyev, ölkənin iqtisadi sahəsində dəyişikliklər apararaq və sürətlənən inkişafın önünü açacaq bir sıra təsirli addımlar atmışdır. Kimya sənayesinin də daxil olduğu çoxsaylı sənaye sahələrində texniki tərəqqi, innovativ texnologiyalara yatırım və beynəlxalq əməkdaşlıq kimi addımlar Heydər Əliyevin liderliyi altında atılmışdır. Heydər Əliyevin iqtisadi sahədəki təsirli addımları, Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi və ölkənin beynəlxalq arenadakı mövqeyini gücləndirməsi üçün, xüsusilə müstəqillik əldə etdikdən sonra əhəmiyyətli bir rol oynamışdır.

Hələ SSRİ dövründə 1969-1982-ci illərdə respublikada sənayenin orta illik yüksəlişi 6,9 % təşkil etmiş, onun artımı 1980-ci ildə 1970-ci illə müqayisədə 2.9 dəfə çox olmuşdur [1]. 1971-1975-ci illərdə 55 yeni sənaye müəssisəsi açılmış və işləyən müəssisə daxilində 32 çeşiddə yeni istehsal sahəsi, sexlər işə salınmışdı. 1970-1979-cu illərdə sənayedə istehsalın həcmi 2,2 dəfə, kənd təsərrüfatı məhsullarının miqdarı da 2,2 dəfə artmışdı.

Bu addımlar və dəyişikliklər Heydər Əliyevin iqtisadi liderliyi altında Azərbaycanın sənaye inkişafında böyük məsafələr qət etməsini təmin etmişdir. Neft və kimya sənayesində olan inkişaf və atılan strateji addımlar ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dəstək olmuş və onun beynəlxalq arenadakı mövqeyini gücləndirməkdə böyük rol oynamışdır.

Heydər Əliyev dövrü və bu dövrün kimya sənayesinin inkişafına təsiri

Heydər Əliyev dövründə, Azərbaycanın neft və enerji sektorundan alınan mənfəət, kimya sənayesinin inkişafında əsas rol oynamışdır. Belə ki, alınan gəlirin bir hissəsi, kimya sənayesinə yatırımlara və texnoloji inkişafa sərf edilmişdir. Bu məbləğlər, kimya sahəsində müasir təsərrüfatların və innovasiya texnologiyaların istifadəsinə xərclənmişdir.

Heydər Əliyevin liderliyi altında, kimya sənayesində diversifikasiyaya, yəni müxtəlif məhsulların istehsalına böyük önəm verilmişdir. Belə ki, 1969-1982-ci illərdə yalnız “Üzvi sintez” zavodunda 17 müxtəlif təyinatlı istehsal sahələri yaradılmışdır. Yeni yaradılmış istehsal obyektlərinə butil kauçuku, izobutilen və poliizobutilen, butadien, butadien-stirol, butadien-nitril lateks və kauçukları, polietilen və s. istehsallarını aid etmək olar [2-4]. Bu addımların ölkənin iqtisadiyyatını çeşitləndirmək və sənaye sahəsində tərəqqini təmin etmək üçün böyük faydası olmuşdur.

Kimya sənayesinə yatırım və innovativ texnologiyaların tətbiqi sayəsində, ölkənin kimya sahəsində beynəlxalq standartlara uyğunluq səviyyəsi artmış və beynəlxalq bazarlara daxil olmaq imkanları genişlənmişdir. İnnovasiya texnologiyaların istifadəsi, kimya sahəsində daha effektiv məhsul istehsalına imkan vermiş və texnoloji üsulların tətbiqi sayəsində istehsal effektivliyi artmışdır. 2001-ci ildə o dövrün ən müasir texnologiyalarından olan Buxar-generator kompleksi işə

salınaraq kimyəvi məhsulların istehsalının fasiləsizliyini təmin etmiş və bununla məhsulların maya dəyərini aşağı salmışdır [5]. Bu həm də kimya sənayesinin rekord effektivlik və keyfiyyət standartlarına nail olmasına gətirmişdir.

Heydər Əliyevin liderliyi dövründə ölkədəki təhsil sisteminin dəyişdirilməsi və inkişaf etdirilməsinə çox diqqət ayrılmışdır. Bu, kimya sahəsində müstəqil və peşəkar mütəxəssislərin yetişdirilməsi üçün də əsaslı bir zəmin yaratmışdır. Kimya sahəsindəki təhsil müəssisələrinin və universitetlərin inkişafı sayəsində, kimya mütəxəssisləri müasir bilik və texnologiyalarla təmin edilmiş və sənaye sahəsində tərəqqi üçün hazır imkanlar yaradılmışdır. Təhsil sistemindəki inkişaf kimya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın artmasına və innovativ texnologiyaların ölkədə yerləşdirilməsinə də təkan vermişdir. Bu fikirləri həm də respublikanın elmi-tədqiqat mərkəzlərinə, xüsusilə AMEA-nın kimya yönümlü institutlarına da aid etmək olar. Elm mərkəzlərində aparılan praktik əhəmiyyət daşıyan elmi-tədqiqat işlərində əldə olunan nəticələr kimya sənaye müəssisələrində tətbiq edilmiş və bu iqtisadiyyatın inkişafına öz ciddi təsirini göstərmişdir.

Heydər Əliyevin dövründə həyata keçirilən siyasi, iqtisadi və təhsil siyasətləri, kimya sənayesinin inkişafına əsaslı bir təsiri olmuşdur. Dövrün siyasi stabilliyi, ölkənin sənaye sahəsində tərəqqi və yeni investisiyaların cəlb edilməsində əhəmiyyətli bir rola sahib olmuşdur. Heydər Əliyevin iqtisadi siyasətləri, kimya sahəsində müasir beynəlxalq standartlara uyğunluğu təmin edən və inkişaf üçün uyğun şərait yaradan strateji tələqləri dəstəkləmişdir.

Heydər Əliyev dövründə alınan strateji qərarlar, kimya sahəsində diversifikasiya və alternativ enerji istiqamətləri üçün uyğun şəraitin yaradılmasına nail olmuşdur. Kimya sənayesində beynəlxalq standartlara uyğunluq, innovasiya texnologiyalara yatırım və energetik təhlükəsizlik üçün alınan strateji qərarlar bu sahənin tərəqqisini artırmış və sənaye sahəsində özünü müstəqil və effektiv bir şəkildə göstərməsini təmin etmişdir. Heydər Əliyevin liderliyi altında kimya sahəsində tərəqqi üçün inkişaf etdirilən sahələr, ölkənin sənaye sahəsində daha konkret və müstəqil bir iqtisadi mövqe qazanmasına kömək etmişdir.

Zaman Heydər Əliyevin dövründə kimya sənayesinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı qəbul edilən strateji qərarların doğruluğunu sübut etdi. Belə ki, yeni texnologiyaların tətbiqi ilə 2013-cü ildə qurulmuş metanol zavodunun istehsal etdiyi məhsulun 97 %-i, 2019-cu ildə istifadəyə verilmiş karbamid zavodunun məhsulunun 70 %-ə qədəri xarici bazarlara ixrac edilmişdir. Bu misalların sayını genişləndirmək də olar.

Nəticələr

Heydər Əliyevin dövründə Azərbaycanın kimya sənayesi ciddi inkişaf etdirilmiş və peşəkarlıq sahəsində mühüm addımlar atılmışdır. Bu dövrdə alınan əsas nəticələr aşağıdakılardır:

Kimya sənayesinin milli mülkiyyətləşdirilməsi – Heydər Əliyevin liderliyi altında, kimya sənayesində milli özəlləşdirmə üçün uyğun strateji addımlar atılmış və bu da peşəkar mütəxəssislərin yetişdirilməsinə öz müsbət təsirini göstərmişdir.

Diversifikasiya və alternativ enerji istiqamətləri – kimya sahəsində diversifikasiya strategiyasının tətbiq edilməsi və alternativ enerji istiqamətləri üzrə addımların atılması, ölkənin energetik təhlükəsizliyini artırmağa və iqtisadiyyatın çeşitlənməsinə nail olmağa kömək etmişdir.

Beynəlxalq standartlara uyğunluq və innovativ texnologiyalara yatırım: kimya sənayesində müasir beynəlxalq standartlara uyğunluq, innovativ texnologiyalara yatırım və inkişaf sayəsində ölkənin beynəlxalq arenada konkurentliyini artırmağa nail olunmuşdur.

İş yerlərinin yaradılması və əlavə fəaliyyətlərin inkişafı – kimya sənayesindəki tərəqqi, iş yerlərinin yaradılmasını və əlavə fəaliyyətlərin inkişafını təmin edərək ölkədəki iş imkanlarını artırmış və sosial-iqtisadi səviyyəni yüksəltmişdir.

Yerli resursların daha effektiv istifadəsi – kimya sənayesinin dəyərləndirilməsi, yerli resursların daha effektiv və keyfiyyətli istifadə edilməsinə nail olmağa kömək edir və bu da iqtisadiyyatın inkişafına pozitiv təsir edir.

Gələcək iqtisadi planlarda kimya sahəsində tərəqqinin davam etdirilməsi, ölkənin sənaye sahəsində daha müstəqil, diversifikasiyalı və beynəlxalq bazarlarda rəqabətli bir mövqe qazanmasına imkan verəcək və Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına daha da güclü bir dəstək

təmin edəcəkdir. Bu səbəbdən kimya sahəsində tərəqqi üçün inkişaf planlarının daimi olaraq davam etdirilməsi və peşəkar mütəxəssislərin yetişdirilməsinə dəstək verilməsi əhəmiyyətli hesab olunur.

Sərhlər

Heydər Əliyevin liderliyindəki dövrün Azərbaycanın kimya sənayesindəki inkişafına və tərəqqisinə təsiri haqqında qabaqcıl fikirlər:

Heydər Əliyevin liderliyindəki dövr Azərbaycanın kimya sənayesi üçün dərin dəyişikliklər və əhəmiyyətli tərəqqi dövrü oldu. Kimya sahəsində qazanılan nailiyyətlər və inkişaf üçün atılan addımlar, ölkənin iqtisadi inkişafına təsirli və qabaqcıl dəyişikliklər gətirdi.

Heydər Əliyevin liderliyi altında kimya sənayesinin modernləşdirilməsi üçün “Açıq qapı” siyasəti tətbiq edildi. Bu siyasət beynəlxalq şirkətləri ölkəyə dəvət edərək, ölkənin kimya sahəsində daha çox investisiya almasına və peşəkar mütəxəssislərin yetişdirilməsinə nail oldu. Bu addımlar kimya sahəsindəki texniki bacarıqların artmasına və beynəlxalq standartlara uyğunluğun təmin edilməsinə imkan verdi.

Neftin iqtisadiyyatdakı payı ilə yanaşı, kimya sənayesi də ölkənin iqtisadiyyatında önəmli bir yer tutdu. Kimya sənayesi neftdən təyinatlı məhsulların istehsalı, kənd təsərrüfatı, tikinti materialları və digər sənaye sahələrinin də inkişafına dəstək oldu. Bu, ölkənin iqtisadi diversifikasiyasına və energetik təhlükəsizliyin artırılmasına əhəmiyyətli bir təsir göstərdi.

Heydər Əliyevin liderliyi altında kimya sahəsində investisiya qoyuluşu və innovativ texnologiyaların tətbiqi dəstəkləndi. Bu addımlar kimya sənayesinin rəqabətliyini artırır və ölkənin beynəlxalq bazarlarda daha güclü və tanınan bir şəkildə təmsil olunmasına imkan yaradırdı.

Növbəti addımlar və perspektivli iqtisadi planlar

Kimya sənayesindəki tərəqqi və inkişafın davamı üçün birinci addım, peşəkar mütəxəssislərin yetişdirilməsinə olan təminatın gücləndirilməsidir. Texniki universitetlərin, təhsil mərkəzlərinin və sənaye sahəsindəki təhsil müəssisələrinin təchiz olunması və müasir texnologiyaların tədrisinə daha çox diqqət verilməlidir.

Kimya sahəsində müasir texnologiyalara yatırımın davam etdirilməsi üçün dövlət tərəfindən sənaye sahəsindəki maliyyə dəstəyi artırılmalıdır. İnvestisiya qoyuluşu və innovasiya üçün maliyyə resurslarının saxlanması innovativ texnologiyalara yatırımın güclənib tərəqqinin davam etdirilməsinə imkan yaradacaqdır.

Sənaye sahəsindəki təşkilatların və texniki universitetlərin iş birliyində tədqiqat və inkişafın prioritet istiqamətlərini müəyyənləşdirməli və bu sahələrə innovativ texnologiyaların tətbiqi üçün də maliyyə resursları ayrılmalıdır.

Innovativ texnologiyalara yatırım üçün xüsusi təşkilatlar və fondlar təsis edilməlidir. Bu təşkilatlar, innovativ layihələrin inkişafını dəstəkləmək, onların patentləşdirilməsi və kommersiyalaşdırılması üçün lazım olan maliyyə dəstəyini təmin etməlidir.

Beynəlxalq təcrübə və əməkdaşlıqdan istifadə edilməlidir. Kimya sahəsində innovativ texnologiyalara yatırım üçün beynəlxalq şirkətlərlə, universitetlərlə və tədqiqat mərkəzləri ilə əməkdaşlıq edilməlidir. Bu, yeni ideyaların gələcək üçün yaradılması və inkişafın sürətləndirilməsi üçün böyük faydası olacaqdır.

Kimya sənayesində diversifikasiya üçün, inkişaf etdiriləcək perspektivli sahələr və məhsullar müəyyənləşdirilməlidir. Kimya sənayesində yeni tədqiqatlar və istehsal sahələri üçün peşəkarlara və tədqiqat mərkəzlərinə dəstək verilməlidir.

Alternativ enerji istiqamətləri üzrə addımların reallaşması üçün, energetika və alternativ enerjiden istifadə üzrə tərəfdaşlıq tədbirlərinin artırılması vacibdir. Bərpa olunan enerjiden istifadə ilə bağlı tədqiqatlar enerji tədarükündə asılılığı azaltmağa və ekoloji sahədə daha sürətli inkişafa nail olmağa kömək edəcəkdir.

Bu addımlar, kimya sənayesinin davam edən tərəqqisinə və inkişafının sürətlənməsinə və Azərbaycanın iqtisadi inkişafında daha da möhkəmlənməsinə imkan yaradacaq. Innovativ texnologiyalara yatırımın davam etdirilməsi və diversifikasiya ilə bağlı perspektivli iqtisadi planların tətbiqi, ölkənin iqtisadiyyatının çeşidlənməsinə, texnoloji tərəqqiyə və energetik təhlükəsizliyin artırılmasına kömək edəcək və sosial-iqtisadi inkişafına dəstək olacaq. Qeyd olunan

bu işlər, ölkənin sənaye sahəsində daha güclü, müstəqil və beynəlxalq arenada daha əlverişli bir mövqə qazanmasını təmin edəcəkdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Hüseynova İ. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu / İ. Hüseyno. – Bakı: Təhsil, – 2004, –472 s.
2. Sadayovlu P. Azərbaycanın kimya sənayesi öz yüksəliş dövrünü yaşayır, 23.01.2010. [Elektron resurs] URL: https://www.yeniazerbaycan.com/Iqtisadiyyat_e5157_az.html
3. Sadıqov F. Heydər Əliyev və Azərbaycanın kimya sənayesi / F.Sadıqov. – Bakı: Təhsil, –2005, – 145 s. [Elektron resurs] URL: <http://anl.az/el/s/228488.pdf>
4. Babayev M. Ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanın neft-kimya sənayesinin inkişafında və yenidən qurulmasında rolu, 25.04.2012. [Elektron resurs] URL: https://www.yeniazerbaycan.com/Gundem_e9608_az.html
5. Tağıyev D. Heydər Əliyev və Azərbaycan kimya sənayesi, 16.01.2023. [Elektron resurs] URL: <https://science.gov.az/az/news/open/23527>

INNOVATION AND PROGRESS IN THE CHEMICAL INDUSTRY OF AZERBAIJAN DURING HEYDAR ALIYEV

^{1,2}A.Aslanov, ^{1,2}M.Mehdiyev, ^{1,2}P.Safarova

¹doctor of philosophy in chemistry, associate professor

²Mingachevir State University

Abstract: *The main purpose of the article is to describe in detail the progress, innovations and development experienced in the chemical industry of Azerbaijan during Heydar Aliyev's time and to help the readers to follow the economic and industrial achievements of the time. In the article, the importance of the steps taken in the chemical industry as well as the oil and energy sector under the leadership of Heydar Aliyev, the current and future importance of the chemical field in the economic development of the period, the role of international cooperation and the next steps were considered.*

Keywords: *Heydar Aliyev, oil strategy, chemical industry, production sectors, economic policy, progress, investment in innovative technologies, international cooperation*

ИННОВАЦИИ И ПРОГРЕСС В ХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА ПРИ ГЕЙДАРЕ АЛИЕВЕ

^{1,2}А.Д.Асланов, ^{1,2}М.С.Мехтиеv, ^{1,2}П.С.Сафарова

¹доктор философии по химии, доцент

²Мингячевирский государственный университет

Резюме: *Основная цель статьи состоит в том, чтобы подробно описать прогресс, инновации и развитие химической промышленности Азербайджана во времена Гейдара Алиева и помочь читателям следить за экономическими и промышленными достижениями того времени. В статье раскрывается значение шагов, предпринятых в химической промышленности, а также в нефтегазовом секторе под руководством Гейдара Алиева, нынешнее и будущее значение химической отрасли в экономическом развитии периода, роль международного сотрудничества и последующие шаги.*

Ключевые слова: Гейдар Алиев, нефтяная стратегия, химическая промышленность, сферы производства, экономическая политика, прогресс, инвестиции в инновационные технологии, международное сотрудничество

Elmi redaktor: k.e.d., prof. E.Məmmədov
Çapa təqdim edən redaktor: tex.f.d., dos. A.Əliyeva
Daxil olub: 19.09.2023
Çapa qəbul edilib: 27.09.2023